

===== Pál Zoltán =====

/// „Sziklai Barna” jelentései az MTA Irodalomtörténeti Intézetéről (1958–1964)

I. rész

== Az ügynök: Szekeres László („Sziklai Barna”)

Az alábbi tanulmányban hivatkozott jelentések szerzője „Sziklai Barna” fedőnevű hálózati személy volt, aki azonos az irodalomtörténész és műfordító Szekeres Lászlóval. Szekeres 1927. február 1-én született Szajolon. 1945-ben érettségizett, majd a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán szerzett oklevelet. Ezután a szegedi egyetemen volt tanársegéd, illetve kari titkár a ВТК-n.¹ Mivel 1956 őszén részt vett a forradalmi eseményekben, zsarolhatóvá vált, így 1957. májusban „ellenforradalmi” kategóriában, „*hazafias alapon*” besorozták. „Sziklai” szeptemberig írt jelentéseket a Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság belsőreakció-elhárításának, de 1956-os tevékenysége miatt feleségével, Ormos Mária történésszel együtt kirúgták az egyetemről. A politikai rendőrség azonban továbbra is igényt tartott szolgálataira: foglalkoztatását 1958 augusztusától a ВМ II/5-f alosztály vette át. Budapestre került, az MTA Irodalomtörténeti Intézetébe, státuszon kívüli állásba.² (Megmaradt jelentéseiből valószínűsíthető, hogy már augusztus előtt is rendszeresen megfordult a Ménesi úton, és jelentett az ott dolgozó tudósokról.)³ Itteni feladata legalább olyan fontos volt, mint a forradalom vérbe fojtása utáni szegedi egyetemi élet ellenőrzése: a hatalom számára gyanús irodalomtörténészekről kellett információkat gyűjtenie.

1 == Péter (főszerk.), 2000: 2087.; ÁBTL 3.1.2. M-41884. 193. Jelentés. 1959. május 30.

2 == Szőnyei, 2012: 132. és 300.

3 == Szekeres László ugyan már 1957 őszén Budapestre került: ÁBTL 3.1. 2. M-41884. 89–90. Jelentés Szauder Józsefről, 1958. szeptember 11.

= = A helyszín: az MTA Irodalomtörténeti Intézete

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetét az MTA I. Osztálya 1956. január 1-jén hozta létre az egyetemek melletti irodalomtörténeti kutatóállomások, továbbá az Irodalomtörténeti Dokumentációs Központ egyesítésével.⁴ A többi szocialista országhoz képest Magyarországon viszonylag későn állt fel a kommunista kultúr- és tudománypolitika igényeinek megfelelő kutatóhely: a Szovjetunióban három össz-szövetségi és számos tagköztársasági intézmény keretében zajlottak irodalomtörténeti kutatások, de még Albániában, Bulgáriában, Kínában, Észak-Koreában és Vietnamban is korábban hoztak létre ilyen intézményt, mint hazánkban. Az európai szocialista államok közül a Magyar Népköztársaság volt az utolsó, ahol „a marxista irodalomtudomány” művelésére alkalmas akadémiai intézet létesült.⁵ Az Irodalomtörténeti Intézet az 1950-ben megszüntetett (majd megváltozott formában 1956-ban újjáalakított) elitképző internátus, az Eötvös Collegium épületében kapott helyet.⁶ Itt kezdte meg működését, a Collegium épületének földszinti jobb szárnyán és az első emeleten, a Collegium kiváló könyvtára pedig az intézet könyvtára lett.⁷ A kutatóhely élére két egykori Eötvös-kollégista került: igazgatónak Sótér Istvánt, helyettesének pedig Klaniczay Tibort nevezték ki, akinek döntő szerepe volt az intézmény megszervezésében.⁸ Az intézetet azzal az alapvető rendeltetéssel állították fel, *„hogy segítse az élő szocialista irodalom és kulturális élet kérdéseinek megoldását, a magyar irodalomtörténet marxista művelésével hozzájáruljon a szocialista tudat kialakításához, a köztudatban még meglévő antimarxista nézetek leküzdéséhez”*.⁹ Ez a cél a forradalom kitörése előtti feszült, bizonytalan hónapokban nem valósult meg. Több munkatárs is támogatta az MSZMP által később „revizionistának” bélyegzett eszméket, bár maga az intézet elhatárolta magát a Petőfi Kör vitáitól, melyekbe többször is be akarták vonni. Ezt jól mutatta az 1956. július 4-én, az intézet Világirodalmi Osztálya által rendezett disputa a „szocialista realizmusról”, ahol többen támadták a kommunista diktatúra kultúrpolitikájának számos alapelvét. (A vitán részt vett többek között Erdei Sándor, Déry Tibor és Eörsi István is, akik közül egyik sem számított a kora Kádár-rendszer kegyeltjének.)¹⁰ A forradalom kitörésének napján a kutatóhely „hivatalosan”, szervezetten nem csatlakozott a tüntető tömeghez, mindössze 8–10 munkatárs vonult ki az utcára az ELTE bölcsészkarával.

4 = = Bodnár, 2000: 9.

5 = = MNL OL M–KS 288. f. 33/30. ó. e. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézet elmúlt 5 évi munkájáról. 69.

6 = = Az Eötvös Collegium és az Intézet közti kapcsolathoz lásd: Varga (szerk.), 2003.

7 = = Markó, 2011: 233–234.

8 = = Simon, 2011: 44.

9 = = MNL OL M–KS 288. f. 33/30. ó. e. Jelentés a Politikai Bizottságnak az MTA Irodalomtörténeti Intézetének helyzetéről (1961. október 10.). 9.

10 = = MNL OL M–KS 288. f. 33/30. ó. e. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézet elmúlt 5 évi munkájáról. 70. Továbbá: Simon, 2011: 99.

Viszont november 2-án megválasztották az intézet Forradalmi Bizottságát, mely határozatban nyilvánította ki, hogy egyetért „az Írószövetségből kiindult forradalmi törekvésekkel”, s hogy folytatják tudományos tevékenységüket.¹¹ Az intézet tagsága emellett megszavazta azt a javaslatot, hogy ne vegyék fel állományba a kommunista Szabolcsi Miklóst, a *Csillag* folyóirat 1953 és 1956 közötti főszerkesztő-helyettesét.¹²

A szabadságharc leverése után, 1957-től folytatódott az intézményi szervezet kiépítése, és megkezdődhetett annak üzemszerű működése.¹³ Sőtér István más szervezetekben viselt tisztségei miatt csak 1957. június 1-jével vette át igazgatói hivatalát. Áprilisban megalakult az intézet pártszervezete, melybe kipróbált kommunistákat állítottak csatasorba (Nyirő Lajost, Somogyi Sándort, Tóth Dezsőt, és a november 2-án leszavazott Szabolcsi Miklós is munkába állt 1956 decemberében).¹⁴ Mindemellett (még Szekeres László érkezése előtt) egy ügynököt is sikerült szerződtetni a Ménési úti kutatóhelyre: Nagy Péterről van szó, aki 1956 decemberében¹⁵ kezdett dolgozni az Irodalomtörténeti Intézetben, és „Borisz” fedőnéven segítette a politikai rendőrséget. (Őt még 1951-ben szervezte be az Államvédelmi Hatóság, a hálózatból 1962-ben zárták ki).¹⁶

A kommunista restauráció során, nagy valószínűséggel 1957-ben készült egy intézeti párttitkári beszámoló, melynek címettje a XI. kerületi MSZMP Értelmiségi Bizottsága volt. Ezen dokumentumban arra törekedtek, hogy a fiatal kutatóintézettről a hatalom számára minél elfogadhatóbb képet nyújtsanak. Megállapították, „*hogy az ellenforradalmi események nálunk [...] viszonylag kevesebb zavart, egyes felsőoktatási és tudományos intézményekhez képest kevesebb kárt okoztak*”.¹⁷ Igyekeztek menteni a munkatársakat: „*Az Intézet egyetlen emberének sem volt a kezében fegyver, fegyveres akcióban senki sem vett részt, a nemzetőrségbe senki nem lépett be. A november 4. utáni helyzetre a hosszan tartó fontolgatás nyomta rá a bélyegét. A volt MDP-tagok nehezen lábaltak ki az események okozta megrendülésből. [...] Egyesek kezdettől bizalmatlanul, fenntartásokkal fogadták a Kádár-kormány intézkedéseit. Ezek nem is léptek be az MSZMP-be. Az Intézet sajátosságos arculatának megértéséhez tudni kell, hogy nálunk nincs olyan jellegű kollektív élet, mint egyéb akadémiai intézményekben. Az Intézetben kötelezően eltöltendő heti két délelőttön kívül mindenki szétszórtan különféle könyvtárakban vagy otthon dolgozik.*” Az intézet dolgozóit generációnként értékelte a jelentés: „*Az idősebb nemzedék tartózkodóan szimpatizált és*

11 = = Simon, 2011: 99–100, 124.; MNL OL M–KS 288. f. 33/30. ó. e. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézet elmúlt 5 évi munkájáról. 70.

12 = = Simon, 2011: 124.

13 = = Bodnár, 2000: 9.

14 = = MNL OL M–KS 288. f. 33/30. ó. e. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézet elmúlt 5 évi munkájáról, 70–71. Továbbá: Simon, 2011: 124.

15 = = Simon, 2011: 101.

16 = = Papp, 2011: 628.

17 = = Simon, 2011: 101.

lényegében szimpatizál most is a párt politikájával. [...] A másik generációhoz tartoznak, akik 1945 előtt végezték el az egyetemet, s 1945 után bekapcsolódtak a párt politikájába. Ez a réteg is viszonylag kisebb megrázkódtatással élte át az elmúlt esztendőök próbára tevő politikai viharait. A harmadik csoport a harminc évnél fiatalabbak csoportja. Ez a generáció sodródott a legnagyobb konfliktusba, ebben a körben érezni leginkább az elmúlt esztendő káros hatásait. Van, aki belebetegedett az eseményekbe, van, aki ide-oda kapkod irányvesztetten – általában a világnézeti válság tüneteit közöttük lehet leginkább tapasztalni.”¹⁸

Természetesen a hatalmon lévőköt nem nyugtatták meg ezek a mondatok. A kommunista politikusok szemszögéből az Irodalomtörténeti Intézet rendkívül gyanús helyszínnek számított, nem véletlen, hogy a pártközpont többször is foglalkozott vele: először 1957 decemberében vitatták meg az intézet helyzetét az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Bizottságának tagjai.¹⁹ K. Nagy Magda személyzeti vezető 1957. december 13-i feljegyzése igyekezett jó színben feltüntetni az intézményt, de nem hallgatta el a „hibákat” sem. Kitért arra, hogy az „*Intézet munkatársai irodalomtörténeti vitát nem rendeztek a Petőfi Körben, mint más társadalomtudományok képviselői, s ezért politikailag nem zavarodott úgy össze a helyzet, mint más intézetekben. [...] A november 3-i közgyűlésen is elsősorban klikkbarcok domináltak, aminek azonban bizonyos politikai kicsengése is volt. [...] Az intézet jó része november 4-e után lecsillapult, és Sótér igazgatói kinevezése után különösen komolyan megindult a tudományos munka és lassan a pártélet is. [...] Az 50 tudományos munkatárs közül azonban csak 10-nek van tudományos fokozata. [...] Az intézet szociális összetétele: 40% értelmiségi származású, 40% alkalmazotti, 12% munkás, 6% paraszt, 2% egyéb.*”²⁰

= = A „polgári gondolkodású”²¹ Szauder József és a „nemzeti kommunisták” megfigyelése

Szauder József, a kiválóan képzett irodalomtörténész kezdetben az intézet 1956-ban felállított XIX. Századi Osztályát vezette. Ez a szervezeti egység (mely ideiglenesen a Klasszikus Magyar Irodalmi Osztály nevet viselte) 1970-ig magában foglalta a XVIII. század második felének kutatóit is.²² Szauder művelt tudós volt, amit „Sziklai Barna” is elismert: „*Kitűnően képzett szakember, ki a reformkorral és a felvilágosodással foglalkozik. [...] Érdeklí és ismeri a kor történeti, filozófiai és politikai problémáit, nagyon lelkiismeretes filológus. Mint vezető, általában pontosságot, komoly megfigyelt munkát követel, ugyanakkor igyekszik emberileg is közel kerülni beosztottaihoz.*

18 = = Uo. 124–125.

19 = = MNL OL M–KS 288. f. 33/30. ó. e. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézet elmúlt 5 évi munkájáról. 70–71.

20 = = Simon, 2011: 137–138.

21 = = ÁBTL 3.1.2. M–41884. 140. Hangulatjelentés és Szauder József megnyilvánulása, 1958. december 4.

22 = = Bodnár, 2000: 14.

*Minden nagyképűség nélkül, munkatársi alapon igen szívélyes és segítőkész.*²³ Szeke-
res jelentéséből egy óvatos, mindenki számára megfelelni akaró tudós képe rajzoló-
dik ki: „*A megbeszélések vezetésének elvi-politikai részét illetően is az egészséges vita-
szellem híve, – különösen ha közben nem érintenek »kényes« kérdéseket, amelyekből
esetleg baj« származhat. [...] elmondotta, hogy a maga részéről nem kíván »senkinek
sem ártani«, de azt sem szeretné, ha az általa négy szemközt elmondottak értelmüket
és összefüggéseket vesztve köröznének különböző politikai és irodalomtörténeti körök-
ben, s ezek alapján igyekeznének őt megítélni. Éppen ezért a lehetőségekhez képest nem
jár senkihez, nem beszélget túlságosan bizalmasan senkivel, mert véleménye szerint
nem lehet bízni az emberekben, nem lehet tudni mikor ferdítik el kijelentéseit. [...]
Szauder József alapos, komoly munkát végző szakember, akiben van egy jó adag titok-
zatosság, láthatólag idegenkedik attól, hogy a beosztottai személyes-politikai problé-
máival is megismerkedjék, mert ezt »veszélyes« hatáskör átlépésnek tartja, s így igyek-
szik elkerülni az esetleges kölcsönös »kellemetlenségeket«.*²⁴ Óvatossága érthető volt:
saját szülei mellett felesége szüleiről is gondoskodnia kellett, akiket egykor indoklás
nélkül kitelepítettek.²⁵

Mivel Szauder meglehetősen lassan, körültekintően nyílt meg mások előtt, nem
alakult ki nagy baráti köre az intézetben. Az ügynök néhány apró, árulkodó jelből,
elejtett megjegyzésből próbált rájönni, hogy a tudós kikkel szimpatizál, és kiket ked-
vel kevésbé. „*Sőtérrel – írta „Sziklai” – nem lehet valami közeli viszonyban, mert ami-
kor Sötér lakást cserélt, irigykedve-fanyalogva jegyezte meg, hogy gyönyörű autója maga
után vonja, hogy szép lakása legyen, az egyik maga után vonja a másikat.*”²⁶ Klani-
czayt dicsőítette, Komlós Aladáról jó volt a véleménye (bár igyekezett elvi bírálat-
ban részesíteni), a megszorult Nagy Pétert pedig azzal segítette, hogy pénzért lefor-
díttatott vele egy francia nyelvű cikket. Szauder nagyon tartózkodóan nyilatkozott
Rejtő István, Dienes András és Törő Györgyi munkásságáról. „*Az intézeti vitákon
Lukácsy Sándort és Oltványi Ambrust favorizálja, ami azt jelenti, hogy az indokolt
dicséret mellett egy fokkal emeltebb hangú elismerésben részesíti őket.*” Sebestyén
Sándor rendőr őrnagy szerint a jelentésben említettek legtöbbször „nemzeti kommu-
nista”, és nézeteik ellen sem Szauder, sem az MTA nem folytat elvi harcot. Úgy vélte
emellett, hogy „*Sziklai Barna*” az „*intézet tudományos munkatársainak nagy részét jól
ismeri és igen jól jellemzi. Eddigi megállapításainak alapján a Szauder Józsefre vonat-
kozó megjegyzései is helytállóak.*”²⁷

23 == ÁBTL 3. 1. 2. M-41884. 89. Jelentés Szauder Józsefről, 1958. szeptember 11.

24 == Uo. 89–90.

25 == Keresztury, 1987: 87.

26 == ÁBTL 3. 1. 2. M-41884. 90. Jelentés Szauder Józsefről, 1958. szeptember 11.

27 == Uo.

Vajon kik lehettek a politikai rendőrség embere szerint a „nemzeti kommunis-
ták”? A hatalom különösen erősen gyanakodott azokra, akik korábban az MDP
tagjaiként építették a szocializmust, majd 1953 után a reformer Nagy Imre mellé áll-
tak, és kivették részüket a forradalom előkészítéséből, majd részt is vettek a küzde-
lemben. Az ilyen emberekre sokszor ragasztottak olyan jelzőket, hogy „revizionista”,
„zavarodott”, vagy éppen „nemzeti kommunista”. Sokuk egykor hitt a szocializmus-
ban, de Rákosi Mátyás rendszerében hamar kiábrándult belőle. Ilyen ember volt
Lukácsy Sándor, aki az Eötvös Collegium tagja és a budapesti tudományegyetem
hallgatója volt 1941-től 1946-ig. 1947–1948-ban részt vett a *Valóság* című folyóirat
megalapításában, majd 1948-tól az Országos Könyvhivatalban, 1949 és 1951 között
pedig a Népművelési Minisztériumban dolgozott.²⁸ A „Meszlényi” fedőnevű ügynök
1957 januárjában azt írta, hogy Lukácsy volt az első, aki nyilvánosan felemelte a szavát
Rákosi Mátyás ellen a Rajk-per miatt.²⁹ Az 1956. október 28-án megalakult Magyar
Értelmiség Forradalmi Bizottságának kiáltványát is ő fogalmazta Sipos Gyulával.³⁰
1957. április 1-jén, a Hungária kávéházban azt közölte „Meszlényivel”, hogy a párt,
amelyben hitt, becsapta, vezetői a nép érdekei helyett saját szempontjaikat tartották
szem előtt, s mostanában ismét erre utaló jeleket vél felfedezni: „*Olyanokat hirdet és
mond a kormány és a pártvezetőség, melyről a legbutább magyar is tudja, hogy hazug-
ság.*”³¹ A forradalomban kifejtett tevékenysége miatt 1960-ig nem publikálhatott.³²

Lukácsyhoz hasonlóan kezdetben Oltványi Ambrus is szimpatizált a baloldali
eszmékkel, közelebbről Lukács Györggyel, aki tanította is az egyetemen. Belépett
az MDP-be,³³ de rokonsága miatt nem számíthatott sok jóra: apja a koalíciós korszak-
ban kiszagdapárti politikusként viselt számos tisztséget. A gyermekbénulás miatt
egész életében mozgássérült Oltványi 1956. július 1-jén került az intézethez, ám ek-
korra már a sztálinista diktatúra szörnyűségeinek nyilvánosságra kerülése kikezdte
a rendszerbe vetett hitét, Lukácstól is eltávolodott. 1956. november 15-én szovjet ka-
tonák forradalmi röpiratok terjesztésének vádjával letartóztatták, s bár néhány nap
múlva kiszabadult, letartóztatása idején édesanyja öngyilkos lett.³⁴ Ezután határozott
idejű szerződéssel visszavették az intézethez, de rendszerellenessége közismert volt:
„Döme” fedőnevű ügynök 1958. június 10-i jelentésében arról írt, hogy Oltványi
Ambrus „jó intelligenciája ellenére is rengeteg zavaros [értsd: ellenzéki] nézettel küsz-
ködik, amelyek talán nyomorékságával is összefüggésben vannak. [...] Egyáltalán nem

28 == Simon, 2011: 133–134.

29 == Szőnyei, 2012: 133.

30 == Standeisky, 1996: 54.

31 == Szőnyei, 2012: 133.

32 == Simon, 2011: 134.

33 == Németh G., 1996: 128.; Simon, 2011: 125.

34 == Németh G., 1996: 128., Simon, 2011: 106.

hangadó személyiség. 56-ig sokat foglalkozott a szovjet esztétika kérdéseivel, de most inkább csak úgynevezett »apró filológiával«, művek sajtó alá rendezésével foglalkozik.»³⁵

Az idősebb nemzedékhez tartozó Komlós Aladár évtizedekkel korábban került kapcsolatba a baloldali eszmékkel. A Galilei Kör tagja volt, az első világháborúban megsebesült, olasz hadifogságba került. A világhégés után, 1919 őszén hazatért a Felvidékre, és Kassán helyezkedett el tanárként. Itt azonban csak néhány hónapot tölthetett, mert egy cikke miatt a szlovák hatóságok elbocsátották állásából. Bécsbe költözött, a *Bécsi Magyar Újság* munkatársa lett, emellett a *Tűz* című pozsonyi folyóiratban, az *Újság* vasárnapi mellékletében, majd a *Nyugatban* és a *Korunkban* jelentek meg költeményei, tanulmányai és kritikái. Később Budapestre költözött, és a zsidó gimnáziumban helyezkedett el. 1937-ben a csehszlovákiai *Magyar Nap* című baloldali lapnak adott nyilatkozata miatt a kormánypárti sajtó hajszát indított ellene, két évre felfüggesztették tanári állásából. Magyarország német megszállása után Komlóst a bergen-belseni koncentrációs táborba deportálták. Svájcban keresztül, 1945 őszén tért haza. 1946-ban a budapesti bölcsészkar oktatója lett.³⁶ Szociáldemokrata volt, ezért 1949-ben ott kellett hagynia az egyetemi katedrát, ráadásul műveinek kiadását is megakadályozták.³⁷ Néhány éves középiskolai tanári kitérő után az Irodalomtörténeti Intézet xx. Századi Osztályának élére került.

K. Nagy Magda említett, 1957 végi feljegyzése szerint Komlóssal volt a legnagyobb baj, „*aki politikailag igen destruktív, s szakmailag sem képes az osztályát vezetni, pedig ennek az osztálynak kellene ideológiailag is a legjobbnak lennie*”.³⁸ Komlós ekkorra már kiábrándult a rendszer ideológiájából, s annak a híve lett, hogy „*a kommunizmus nem politizál*” – jelentsen ez bármit is.³⁹ K. Nagy Magda javasolta, hogy jelentős tudományos múltjára való tekintettel minősítsék Komlóst „kiemelt tudóssá”, hagyják meg meglévő fizetését, de távolítsák el az osztály éléről, és helyezték oda Szabolcsi Miklóst. Mivel Komlós képes volt komolyan befolyásolni az írókat, K. Nagy úgy vélte, ha Komlós Szabolcsin akarná kitöltené a dühét, akkor Nagy Pétert neveznék ki 2–3 hónapra a helyére, mert ővele jóban volt.⁴⁰ Ez nem történt meg, Komlós leváltása után, 1958-ban rögtön Szabolcsi lett a xx. Századi Osztály irányítója.⁴¹

== = Viták a népi írókról

1958-ban olyan események történtek az Irodalomtörténeti Intézet életében, amelyek komoly aggodalommal töltötték el a kutatóhely élén álló Sótér Istvánt és Klaniczay

35 == Simon, 2011: 392.

36 == Péter (főszerk.), 2000: 1175.

37 == Simon, 2011: 125. és 391.

38 == Uo. 137–138.

39 == Uo. 391.

40 == Uo. 138.

41 == Szőnyei, 2012: 139.

Tibort. Az állampárt irányító testülete 1958. január 9-én határozta el, hogy állásfoglalást ad ki a magyar népi mozgalomhoz tartozó alkotókról.⁴² Aczél György művelődésügyi miniszterhelyettes az általa nagyon kedvelt Pándi Pál irodalomtörténészt bízta meg azzal, hogy készítse el az állásfoglalás alapdokumentumát. Pándi Király Istvánnal kezdett neki a munkának, mert a forradalom után ő foglalkozott a népi írókkal. Az alapvető koncepciót Király 200 oldalas nyers változatban fejtette ki, Pándi ebből készített egy rövidített változatot, s ezt nézte át Szabolcsi Miklós, akit Aczél – Pándihoz hasonlóan – szintén régebről ismert.⁴³ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. április 29-én tárgyalt az anyagról, és keményíteni kívánt a szövegen; maga Kádár János úgy vélte, hogy a népi és a polgári-urbánus alkotók között az előbbieket voltak „kártékonyabbak”. Mégis úgy gondolta több politikustársához hasonlóan, hogy az elsődleges cél az, hogy a nagy tekintéllyel rendelkező népi írókat visszacsalogassák a „szocialista irodalmi életbe”, de úgy, hogy közben felszámolják őket mint politikai csoportot.⁴⁴

Az állásfoglalás lesújtóan nyilatkozott a népi írókról. Axiómája szerint a mozgalom „*egy erős nacionalizmussal telített harmadikutas*” koncepció alapjára helyezkedve, egy nem létező „*külön magyar útnak*” az illúzióját kergette.⁴⁵ A „harmadik út” eszméjét kispolgári jellegű ideológiává nyilvánították, mely a „nacionalizmus”-t erősítette, és eltávolította a hatása alá került rétegeket a szocializmustól. A mozgalom 1945 utáni ideológiájának egészét s a benne részt vevők tevékenységének jó részét „haladásellenesnek” bélyegezték. Az állásfoglalás szerzői (és jóváhagyói) úgy vélték, hogy az 1956-os események eszmei előkészítéséért súlyos felelősség terheli a népi írókat, mert a népre hivatkozva tagadták a kommunista párt vezető szerepét, s így 1956 tavaszától „*tömeget szállítottak a revizionistáknak*”.⁴⁶ Az állásfoglalást 1958. júniusban tették közzé az MSZMP elméleti folyóiratában, a *Társadalmi Szemlében*. Ezután „vitákat” rendeztek a szövegről (kettőt az Irodalomtörténeti, egyet pedig a Történettudományi Intézetben), melyek nem voltak valódi disputák, szerepük az volt, hogy megerősítsék, kiegészítsék a népi mozgalomról megfogalmazott hivatalos véleményt.⁴⁷ Azonban a pártközpont elvárásaival ellentétben ez nem ment könnyen.

Az első „vitát” az intézet 1958 júliusában rendezte meg, nem sokkal a hírhedt állásfoglalás megjelenése után. Ennek nem maradt fenn a jegyzőkönyve, de a lényege állambiztonsági forrásokból is rekonstruálható. A hivatalos állásponttal szemben a felszólalók többsége kiállt a népi mozgalom mellett: „*A párt állásfoglalással szemben álló hangvételre Czine Mihály nacionalista beállítottságú, rossz indulatú referátuma adta meg az alapot. Hozzászólásaikkal támogatták Oltványi Ambrus, Németh G. Béla,*

42 == Salamon, 2002: 243.

43 == Csáki–Kovács (szerk.), 1990: 162., 193–194.

44 == Révész, 1997: 96–98.

45 == N. Pál, 1989: 186.

46 == Uo. 186–188.

47 == Papp 2012: 241–242.

Bodnár György, s az akkor még szabadlábbon lévő Fekete Sándor. A vitáról értesülvén Király István renegátoknak bélyegezte meg a vitában felszólalókat.⁴⁸ Czine felszólalását többen meggondolatlanak, felelőtlennek tartották, hiszen a Nagy Imre elleni koncepció perhez hasonlította a népi írók elleni állásfoglalást.⁴⁹ Sőtér István igazgató felháborodott munkatársa viselkedésén, mert joggal tartott attól, hogy az intézetben elhangzott „pártellenes” vélemények hamar az illetékes politikusok fülébe fognak jutni, s ez az egész kutatóhelyet rossz színben tüntetheti fel.⁵⁰

A vitában főszerepet vállaló, a népi írók mellett látványosan kiálló Czine Mihályt 1948-ban vették fel a híres, de éppen átalakulóban lévő, autonómiáját elvesztő (majd 1950-ben megszűnő) budapesti Eötvös Collegiumba, ahol felfigyelt rá Király István.⁵¹ Ekkor kezdődik évtizedekig tartó, ellentmondásos tanár-diák, illetve munkatársi viszonyuk. Czine sok kortársához hasonlóan belépett az MDP-be, mert hitt abban, hogy ez a rendszer, amely neki is lehetőséget adott a felemelkedésre, képes lesz azokon a szegényeken segíteni, akik közül ő maga jött. Néhány év alatt ő is csalódik a rezsimben. 1953-ban fejezi be magyar–történelem szakon az egyetemet. 1952–1955 között aspiráns, 1956-tól az Irodalomtörténeti Intézet munkatársa lesz. 1964-től tanított az ELTE bölcsészkarán.⁵² Prédikatori eltökéltséggel járta élete során az ország művelődési házait és könyvtárait, hogy közérthető nyelven előadásokat tartson a XX. századi, nemzeti elköteleződésű íróinkról. Vállalta ezt annak ellenére, hogy a létező szocializmus alatt olykor egzisztenciálisan is veszélyes volt a népi írókat látványosan dicsérni.⁵³ Az 1956-os forradalom eltiprása után várták, hogy kérje felvételét az MSZMP-be, de ő ezt 1957. januárban megtagadta, mert nem akart olyan pártnak a tagja lenni, amely írókat csukat le.⁵⁴ A már idézett 1957-es intézeti párttitkári jelentés szerint Czine lépését „a fiatalok között tapasztalható válsággal” magyarázták, és remélték, hogy előbb-utóbb kérni fogja felvételét a pártba, „mert kimagaslóan egyik legtehetségesebb fiatal kutató, szegényparaszt származású, komoly, megfontolt ember, akire sokan hallgatnak”.⁵⁵ Ez nem történt meg, Bodnár György kollégájával együtt (aki korábban szintén tagja volt az MDP-nek) „örökös pártonkívüliek” maradtak.⁵⁶ A népi írók mellett élete végéig elkötelezett Czine másokkal ellentétben bátran kiállt véleménye mellett, nem csoda, hogy az 1958-as nyári „vitán” is szembeszállt a hivatalos állásponttal. Részben az ő felszólalása miatt kellett egy újabb összejövetelet

48 == Salamon, 2002: 254.

49 == Szőnyei, 2012: 461.

50 == Uo. 457.

51 == Görömbei, 1999: 15.

52 == Péter (főszerk.), 2000: 360–361.

53 == Görömbei, 1999: 23. és 26.

54 == Végh, 2002: 32.

55 == Simon, 2011: 125.

56 == Uo. 101.

rendezni a párt állásfoglalásáról, nehogy helyrehozhatatlanná váljon az Intézet és az állampárt kapcsolata.⁵⁷

Az újabb „vitát” igyekeztek jobban előkészíteni. Eleve nem kérték felszólalásra az „ideológiailag megbízhatatlan” irodalomtörténészeket (Oltványi Ambrust, Németh G. Bélát, Komlós Aladárt, Bodnár Györgyöt). Sőtér István a kutatóintézet tíz-tizenkét vezető tagjával egyeztetett felszólalásukról, s megkérte Fekete Sándort, hogy ha Czine ismét kifejtené nézeteit, szálljon vele vitába.⁵⁸ „Sziklai Barna” jelentése szerint az 1958. szeptember 8–9-én rendezett vita alapvetően sikeres volt, „s hiányosságai ellenére állásfoglalásra bírta az Intézet dolgozóit, a tagság politikai kérdésekben is nyilatkozott. Nagyszámú értékes hozzászólás kiszélesítette és elmélyítette a párt határozatát. [...] belső, egyéni tisztulási folyamatot indított be.”⁵⁹ (Az intézmény néhány évvel későbbi munkabeszámolója hasonlóan ír a vitáról, mely „tisztítóan hatott az Intézet életére.”)⁶⁰ „Sziklai Barna” bíráló megjegyzéseit sem hallgatta el: szerinte a vitát előkészítés nélküli gyorsasággal rendezték meg, állítólag a történészeket akarták megelőzni⁶¹ (az MTA Történettudományi Intézete néhány nappal később, szeptember 12-én rendezte meg vitáját a népi írókról).⁶² „Sziklai” jelentése szerint 1956-ról alig ejtettek szót, a „revizionizmus és a népi írók ideológiájának kapcsolata szükségszerű és véletlen együttműködése pedig fel sem vetődött. Az érdembeli hozzászólásokra is jellemző volt, hogy inkább értéken alul mérték fel a népiesek fel szabadulás előtti tevékenységét s 1956-ot alig említették.”⁶³ A „szektás hibák” is háttérbe szorultak, a felszólalók egy része jól összerakott mondatok mögé rejtette véleményét, anélkül hogy egyértelműen kiállt volna az állásfoglalás mellett. A hozzászólások nagy részét nem a meggyőződés és a meggyőzés, hanem inkább a kényszer („leckefölmondás”) jellemezte (kivéve Szauder József, Fekete Sándor és Tóth Dezső hozzászólásait).⁶⁴

„Sziklai Barna” néhány hozzászólásra részletesen is kitért: Varjas Béla szerint „arisztokratikus cinizmussal valósággal gúnyt űzött a határozatból (nagyon ügyesen) amikor a népi írók irodalomszemléletéről beszélt”.⁶⁵ Varjas kifejtette, hogy Féja Géza

57 == Szőnyi, 2012: 457.

58 == Uo. 458. és 460.

59 == ÁBTL 3.1.2. M–41884. 98. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézetben lezajlott „népies” vitáról, 1958. szeptember 22.

60 == MNL OL M–KS 288. f. 33/30. ó. e. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézet elmúlt 5 évi munkájáról. 86.

61 == ÁBTL 3.1.2. M–41884. 98. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézetben lezajlott „népies” vitáról, 1958. szeptember 22.

62 == Történészvita, 1958: 732–757.

63 == ÁBTL 3.1.2. M–41884. 99. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézetben lezajlott „népies” vitáról, 1958. szeptember 22.

64 == Uo. Vö. Szőnyi, 2012: 459.

65 == ÁBTL 3.1.2. M–41884. 99. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézetben lezajlott „népies” vitáról, 1958. szeptember 22.

Irodalomtörténetének⁶⁶ középkorral foglalkozó részei „*banálisak s már a népi írók sem becsülték*”, ráadásul „nem jellemző felfogása a népi írókra. Mégis őt boncolgatta” Varjas, s végeredményben „*kitért a feladat megválaszolása elől*”.⁶⁷ Az ELTE-ről meghívott vendég, Koczás Sándor, aki „Krasznai József” fedőnéven maga is jelentett a politikai rendőrségnek a vitáról,⁶⁸ „*irodalomtörténeti problémákat és motívumokat feszegetett, de állást lényegében nem foglalt*”.⁶⁹

Nem úgy Czine Mihály, aki fenntartotta júliusban kifejtett nézeteit. Míg a legtöbb hozzászóló kiállt a pártállásfoglalás mellett (igaz, többen elkerülték a vita tárgyát, és más irodalomtörténeti problémák taglalásába kezdtek, mint fentebb is olvasható), addig Czine – egyedülként a megjelentek között – újfent szembeszállt azzal,⁷⁰ s kijelentette, hogy ő a népi írók mozgalmát ma is egy, sok harmadikutas s nacionalista nézettel telített, „*de lényegében a paraszti demokratizmust kifejező mozgalomnak látja*”.⁷¹ „Sziklai” kénytelen volt elismerni, hogy Czine a téma „*egyik legalaposabb ismerője*”, de „*belülről, s nem elég kritikusan*” szemléli a népi írók helyzetét, irodalmi teljesítményüket túlbecsüli, és „*könnyűszerrel talál menlevelet számukra*”. Igaz, azt is elismerte, hogy Czine „*számos megszívlelendő mozzanatot említett*”.⁷² Czine több kérdésben egyetértett az állásfoglalással, azonban „*ha nem is hetvenkedő kuruckodásból, de a tájékozott ember fölényével*” ellent is mondott neki, amire a Tolnai Gábor felületes felszólalásában előforduló hibák kínáltak számára lehetőséget. Tolnai nemcsak hibásan, de a „keményvonalas” kommunistákra jellemző szigorral szólt hozzá a „vitához”, a népieket a legkeményebben elítélő véleményekhez hasonlóan: úgy vélte, hogy a népi írók tevékenysége „*attól a pillanattól kezdve – 1949-től kezdve – válik ellentmondásossá, sok esetben máris reakcióssá, amikor kezdünk áttérni a szocialista formákra. Ezeknek a vonásoknak reakciós volta az ellenforradalom előkészítése idején válik nyilvánvalóvá. [...] a népiesek nacionalizmusa [...] provinciális, elavult, retrográd nacionalizmus, és egész működésük ezáltal provinciális jelenség, néhány, a legjobb periódusokban létrejött nagy alkotásukat leszámítva.*”⁷³

A kétnapos ülészak zárásaként az intézet munkatervet adott ki, melyben rögzítették, hogy folytatják a népi mozgalommal kapcsolatos kutatásaikat. „Sziklai Barna” azonban számos kivetnivalót talált ebben: „*A kiadott munkaprogram több szempont-*

66 = = Az ügynök minden bizonnyal Féja Régi magyarság. A magyar irodalom története a legrégebbi időktől 1772-ig című, 1937-ben megjelent könyvére utalt.

67 = = ÁBTL 3.1.2. M–41884. 99. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézetben lezajlott „népies” vitáról, 1958. szeptember 22.

68 = = Szőnyei, 2012: 458.

69 = = ÁBTL 3.1.2. M–41884. 99. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézetben lezajlott „népies” vitáról, 1958. szeptember 22.

70 = = Végh, 2002: 63.

71 = = Sz. M., 1958: 438.

72 = = ÁBTL 3.1.2. M–41884. 99. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézetben lezajlott „népies” vitáról, 1958. szeptember 22. Vö. Szőnyei, 2012: 459.

73 = = Salamon, 2002: 255.

ból hiányos, torz, s nem eléggé átgondolt. 1. indokolatlanul nagy terhet rak a XX. szd. osztályra, 2. túl nagy nimbuszt csinál a népi íróknak, 3. eredményei hosszú idő után gyümölcsöznek, 4. van egy bizonyos kampány íze s ezen az sem változtat, hogy túlságosan hosszúira nyúlik. Éppen ezért jobban kapcsolatba kellene hozni egyéb irodalomtörténeti problémák megoldásával.”⁷⁴ Sebestyén Sándor rendőr őrnagy elégedett volt az ügynök jelentésével: „elfogadhatjuk – írta – az ügynök véleményét, mely szerint a felszólalók nem elég elvileg szóltak az állásfoglalás kérdéseikhez és különösen igyekeztek kerülni saját viszonyukat a népiesek és a revizionizmus kérdéseikhez. [...] A vita egészében igen hasznos volt, mert állásfoglalásra kényszerített sok egyébként mélyen hallgató személyt, és ismételten ráirányította a szakemberek figyelmét a népiesek kérdésének kritikai vizsgálatára.”⁷⁵

Czine felszólalását kivéve a „vita” nem okozott különösebb feszültséget (bár Czine érveivel többen szembeszálltak, pl. Fekete Sándor is az előre egyeztetett forogatókönyv szerint),⁷⁶ „idősebb s fiatalabb kutatók egyaránt meggyőzően fejtették ki, hogy az állásfoglalás értékelését tartják helyesnek.”⁷⁷ A pártszervek azonban nem voltak maradéktalanul megelégedve, nem felejtették el, hogy néhány irodalomtörténész-nél „érezhető volt [...] egy bizonyos kötelességszerű vállalása a feladatnak, a problémának nem mély felvetésével.”⁷⁸ Ugyanakkor elismerték, hogy az intézet ülészaka az irodalmi élet, továbbá az irodalmi kutatás fejlődése szempontjából jelentős hatású volt.⁷⁹ Intézeti szinten nem lett negatív következménye a vitának, de az egyéni sorokat illetően már igen. Czine felszólalása során egy életre megsértette a jelen lévő Aczél Györgyöt, aki a szocialista rendszer bukásáig ahol tudta, megkeserítette Czine életét.⁸⁰ Az intézet legtehetségesebb fiatal tudósának tartott Czine számos olyan tanulmányt és könyvet írt, amik nem jelenhettek meg, emellett korlátozták vidéki előadókörútjait, bizonyos megyékből kitiltották, késleltették egyetemi tanári kinevezését, megakadályozták akadémiai taggá választását.⁸¹ Hogy mégsem sikerült teljesen ellehetetleníteni, az valószínűleg a Király Istvánhoz fűződő barátságának volt köszönhető. Viszonyuk nem volt mindig felhőtlen. „Sziklai Barna” 1960. május 4-i

74 == ÁBTL 3.1.2. M–41884. 99. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézetben lezajlott „népies” vitáról, 1958. szeptember 22.

75 == Uo. 100.

76 == Szőnyei, 2012: 458.

77 == Sz. M., 1958: 438.

78 == MNL OL M–KS 288. f. 33/30. ő. e. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézet elmúlt 5 évi munkájáról. 86. A politikai rendőrség szerint a viták „csak erősítették a népieseket abban, hogy támogatóik vannak, akik nem a párt állásfoglalással, hanem velük értenek egyet”. ÁBTL 3.1.5. O–11803/2. „Ellenállók.” 40. Jelentés. A népi írók között lévő helyzet a párt állásfoglalása után, 1958. december 11.

79 == MNL OL M–KS 288. f. 33/30. ő. e. Jelentés az az Agit-Prop. Bizottságnak az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkájáról (1961. november 20.). 4.

80 == Végh, 2002: 63.

81 == Görömbei, 1999: 18.

jelentésében beszámolt arról, hogy Király 1957 végén, 1958 elején elmesélte neki, hogy 1955–1956-ban Czinét „jobboldali elhajlónak”, ingadozó alaknak tartotta, de 1956 októberének végén közölte vele, hogy az „ellenforradalom” radikalizálódása miatti általános „jobbrtolódásban” már nem tekinti Czinét ellenségnek, mert lényegében egy táborba tartoznak.⁸²

= = Gerelyes Endre megfigyelése

Az MTA Irodalomtörténeti Intézetének érdekes figurája volt a fiatalon meghalt író, újságíró, Gerelyes Endre, aki az 1950-es évek végén, még írói bemutatkozása előtt dolgozott a kutatóhelyen. Gerelyes Endre 1935-ben született Hatvanban, egy vasúti pénztárnok fiaként. 1951-től a Salgótarjáni Vasas ökölvívója, illetve atlétája volt. 1953-ban érettségizett Salgótarjában. Elvégezte az ELTE magyar–történelem szakát, 1957-ben tanári oklevelet szerzett. 1957-től 1958 végéig az MTA ITI Bibliográfiai Osztályán foglalkoztatták, utána a budapesti Márvány utcai középiskola tanáráként kereste kenyerét. 1960-ban megjelent *Kilenc perc* című novellája az *Élet és Irodalomban*, ezzel országos feltűnést keltett. Még ugyanebben az évben film készült az írásból Wiedermann Károly rendezésében, melyben maga Gerelyes játszotta az ökölvívó főhőst. 1961-ben – generációjából az elsők között – már önálló novelláskötete jelent meg (*Kövek között*). Bejárta a Mátra falvait, ahol riportokat készített. Szociográfiai érdeklődése miatt egy ideig a badacsonytomaji bazaltbányában is munkát vállalt. 1963 és 1965 között a szegedi tanárképző főiskola adjunktusa volt, közben 1964-ben megkapta a Gábor Andor-díjat. 1966-ban az *Új Írás*, 1967-ben az *Esti Hírlap*, majd egy üzemi lap munkatársa lett. Novelláiban sokszor „kellemetlen” témákkal (boncolással, vakokkal stb.) foglalkozott. Az irodalomtörténet a magyar realista hagyomány folytatójának tartja. 1973-ban hunyt el, utcai baleset következtében.⁸³

„Sziklai Barna” még írói sikerei előtt jelentett róla. Az állambiztonságot ugyanis igencsak érdekelte Gerelyes Endre személye. Az Irodalomtörténeti Intézet gyakor-noka Nógrád megyében nőtt fel, több ismerőse részt vett az 1956-os szabadságharc-ban. Az ún. „Zsélyi és társai” fedőnevű ügyben is szerepelt, mint fővárosi kapcsolat.⁸⁴ A kommunisták által „ellenforradalminak” bélyegzett eseményekben ugyan nem játszott tevélyes szerepet, mindez a politikai rendőrséget nem izgatta különösebben: Gerelyest Szekeres Lászlóval figyeltették. 1957–1958-ban mindketten a Jókai Mór mű-veinek kritikai kiadásán dolgozó munkacsoport által gyűjtött cédulaanyagot ellen-őrizték, így Szekeresnek volt alkalma közelebbről is megismerkednie salgótarjáni kollégájával. Azt írta 1958. október 13-án, hogy Gerelyes műveltsége, „*politikai szemlé-lete, érdeklődése az átlagos egyetemi hallgató színvonalán mozog. [...] A marxizmust*

82 = = ÁBTL 3.1.2. M–41884. 252. Jelentés. Czine Mihályról és Bodnár Györgyről. 1960. má-jus 4.

83 = = Markó (főszerk.), 2001: 976.; Péter (főszerk.), 2000: 730.

84 = = ÁBTL 3.1.2. M–41884. 161. Jelentés Jókai-kritikai kiadásról, 1959. február 12.; Szőnyi, 2012: 991.

lényegében nem ismeri, nem nagyon ambicionálja, hogy megismerje. Az egészet csak nagyon »muszáj« kérdés-ként kezeli. Általában hitelt ad a meglehetősen gyenge színvonalú, kispolgári pletykáknak, melyek zömmel reakciós beállítottságúak.» Majd hozzátette: „Különösebb meggyőződés nélküli, »színtelen-szagtalan« ember, akinél sem tudományos ambíciói, sem politikai hovatartozása nem indokolja, hogy kutató legyen.” Gerelyes „szeretné, ha minél jobb véleménnyel lennének róla. [...] Gyakran forgolódik Kemény G. Gábor, a bibliográfiai osztály vezetője körül. A mennyasszonya egyetemi hallgató, kis karrierista. A hozzám való viszonya közvetlen, szívélyes, gyakran dicsér, s gyakran ösztönöz arra, hogy csináljunk olyan munkát ami »pénzt hoz a házhoz.«”⁸⁵

A jelentésben említett mennyasszony, a szintén salgótarjáni Schlattner Edit akkor harmadéves magyar–francia szakos, diákszállóban lakó egyetemista volt. Mivel Szekeres utasítást kapott, hogy ismerkedjen meg vele, beszédbe elegyedett az ifjú hölgygel, aki szerint „általános műveltség terén lényegesen felette áll vőlegényének. [...] Ami a politikai beállítottságát illeti, nem nagyon érdeklődik, amolyan kispolgári formális demokratizmusban szenved. Nem érdeklík az elvi politikai problémák. Túl-ságosan el van foglalva saját magával, egyéni problémáival, öltözködésével stb. Egyéb-ként nagyon jó társalgó, ügyes, eleven gondolkozású, viszonylag közlékeny s szellemes hallgató benyomását kelti.”⁸⁶

Az állambiztonság a végére akart járni annak, hogy Gerelyesnek volt-e tényleges köze a nógrádi „ellenforradalmi eseményekhez”. Utasították „Sziklai Barnát”, hogy tegyen említést (fiktív) barátjáról, aki Miskolcon él, és akit „ideje volna meglátogatni”, hátha felveti Gerelyes a közös utazás ötletét. Az ifjú bibliográfus azonban „nem mutatott érdeklődést a téma iránt, s nem tett említést arról, hogy érdekli őt Miskolc, vagy Észak-Magyarország”. A tartótiszt mindenesetre utasította ügynökét, hogy mélyítse el a barátságot Gerelyessel és továbbra is próbálja meg kideríteni kapcsolatait. Közben kiderült, hogy Gerelyest előző, XIII. kerületi otthonában 1958 nyarán rendőrök keresték, ami hozzájárult ahhoz, hogy az egykori bokszozó lakást cseréljen. Erről természetesen mélyen hallgatott, és a rossz fűtési viszonyokkal magyarázta váratlan költözködése okát.⁸⁷ A jelentés írásakor mennyasszonyának nagybátyjánál lakott.⁸⁸

„Sziklai Barna” nem sokkal később újabb információkat jutatott el a Belügy-minisztériumba Schlattner Editről. Kiderült, hogy a salgótarjáni leánynak nehéz gyerekkora volt: 1955-ben elhunyt apja bányatisztviselő volt, de sokszor elitta egész havi fizetését. Edit 1952-ben ismerkedett meg Gerelyes Endrével, s bár a lány szülei eredetileg hevesen ellenezték viszonyukat, 1959 nyarára tervezték esküvőjüket, leg-főbb gondjuk – az ország sok pályakezdő fiataljához hasonlóan – a lakáskérdés volt. Semmiképpen sem akartak rokonokhoz bútorozni, ezért azt tervezték, hogy ideig-

85 == Uo. 112. Jelentés Gerelyes Endre ügyében, 1958. október 13.

86 == Uo. 119. Jelentés Gerelyes Endréről, 1958. november 11.

87 == Uo. 122. Jelentés Gerelyes Endréről, 1958. november 11.

88 == Uo. 152. Jelentés Gerelyes Endréről, 1958. november 26.

lenesen vesznek egy lakást, ha Schlattnernek sikerül pénzzé tennie eladó telkét. Hosszú távon az Üllői út környékére akartak költözni, mert ott volt Edit nevén egy öröklakás, ahol azonban egy idős, hozzátartozók nélküli hölgy élt, akinek csak a halála után lehetett átvenni az otthonát. A politikai rendőrség értékesnek ítélte a jelentést, foglalkozni kezdtek Schlattnerrel, mert feltételezték, hogy talán ő is tud valamit az 1956-os nógrádi „felkelőkről”.⁸⁹

1958 decemberében Nagy Miklós, a Jókai kritikai kiadás szerkesztője közölte Gerelyessel, hogy az Irodalomtörténeti Intézet politikai okokból kénytelen tőle megválni. A leendő író felháborodott, és december 10-én közölte Szekeres Lászlóval, hogy nem csinált semmi gyanúsat, és hogy utána fog járni, hogy kinek „köszönheti” kirúgását.⁹⁰ Bár Sőtér István szakmai teljesítményével sem volt megelégedve, minden jel arra mutat, hogy valóban politikai okokból távolították el a Nógrád megyei fiataalt a Ménesi útról.⁹¹ Az nem bizonyítható, hogy Szekeres jelentésével elősegítette-e Gerelyes eltávolítását, de abban szerepe lehetett, hogy az MTA megvizsgálta intézeteinek külső kutatóit. Szekeres ugyanis beszámolt ugyanebben a jelentésében arról is, hogy a Jókai kritikai kiadásba olyanok is bekapcsolódtak, „*akiknek politikai magatartásuk joggal kifogásolható*”. Például Orosz László, aki nyolc és fél hónapot ült 1956-os tevékenysége miatt, vagy Kulcsár Péter, akit maga Sőtér ajánlott, s aki több könyvkiadónál is megpróbált állást találni, de „Sziklai Barna” tudott egy Vass Zsuzsa nevű hölgyről is, aki 700 Ft-ot kapott munkájáért, de még maga Nagy Miklós sem látta soha. A tartótiszt levonta a következtetést: „*A Jókai kiadás elkészítésében résztvevő személyek összetétele rávilágít arra, hogy a tudományos intézetek igen sok olyan személyt foglalkoztatnak, státuson kívül, külső munkatárs, vagy egyéb módon, akik politikailag megbízhatatlanok.*” Ezért a politikai rendőrség javasolta az MTA-nak, hogy nézze meg, kik vesznek részt státuson kívüli munkában.⁹² Jelentésével tehát Szekeres László hozzájárult ahhoz, hogy a rendszer számára gyanúsnak nyilvánított embereket meghurcoljanak: a következő év elején az Irodalomtörténeti Intézet megvált Orosztól és Kulcsártól is, mert „*politikai bajok*” voltak velük, „*bár senki sem tud különösebb kifogást ellenük*”.⁹³ Orosz eltávolítása után az Ady Endre-bibliográfia összeállításán munkálkodó csoport külső munkatársa lett az ELTE-n,⁹⁴ Kulcsár pedig egyetemi könyvtárosként helyezkedett el Szegeden.

89 = = Uo. 128. Jelentés Schlattner Editről, 1958. november 18.

90 = = ÁBTL 3.1.2. M-41884. 148. A Jókai „munkaközösség” és Gerelyes Endre megnyilvánulása, 1958. december 19.

91 = = Uo. 122. Jelentés Gerelyes Endréről, 1958. november 11.; uo. 148. A Jókai „munkaközösség” és Gerelyes Endre megnyilvánulása, 1958. december 19.; uo. 161. Jelentés a Jókai-kritikai kiadásról, 1959. február 12.

92 = = Uo. 149. A Jókai „munkaközösség” és Gerelyes Endre megnyilvánulása. 1958. december 19.

93 = = Uo. 160. Jelentés Jókai-kritikai kiadásról. 1959. február 12.

94 = = Kelevéz, 2007: 187.; ÁBTL 3.1.2. M-41884. 148. A Jókai „munkaközösség” és Gerelyes Endre megnyilvánulása. 1958. december 19.

Mint már szó volt róla, az Intézettől való elbocsátása után Gerelyes középiskolai tanár lett Budapesten. 1959. február elején közölte „Sziklai Barnával”, hogy hiába igyekszik utánajárni kirúgásának, senki sem mond semmit. Arra gyanakodott, hogy talán salgótarjáni baráti köréből jelenthette fel valaki, ugyanis 1956. november 4. után szórakozás közben kifejtette társasága előtt korántsem pozitív véleményét a szovjet intervencióról, amit valaki elfecseghetett. *„Csak ez kísérheti a múltjából, mert sem azelőtt, sem azóta soha senkivel nem beszélt ilyen természetű politikai kérdésekről”* – mondta az ügynöknek.⁹⁵ Szekeres László feladatul kapta tartótisztjétől, hogy keresse fel Gerelyest a lakásán, s ott beszélgesse el vele „meghitten” 1956-os cselekedeteiről és nógrádi barátairól.⁹⁶ „Sziklai Barna” dossziéjában azonban nincs nyoma annak, hogy Gerelyes meghívta volna az ügynököt.

Sok „ellenforradalmi cselekedetről” egyébként sem tudott volna beszámolni. Ugyan október 23-án barátnőjével együtt ő is részt vett az egyetemisták felvonulásán, szemtanúja volt a Rádió ostromának, a fegyveres harcoknak, de ő maga nem csatlakozott egyik felkelő csoporthoz sem. Október végén hazautazott Edittel Salgótarjánba, ahol felszólalt a pedagógusok gyűlésén. Beszéde nem volt gyújtó hangú, a szemtanú hitelességével akart tájékoztatást adni hallgatóságának. Beszél a többpártrendszer szükségességéről, külön hangsúlyozva, hogy abban a kommunista pártnak is meglenne a maga szerepe, és a demokrácia helyreállításának igényéről. Óvta közönségét az elhamarkodott ítéletalkotástól és meggondolatlanságoktól. November 1-jén a *Nógrád Népe* című lapban megjelent cikkében viszont már hatni is kívánt földijeire. A „nép élet-halál harcáról”, „ezrek heroizmusáról” írt, és a testvérgyilkosság szörnyű vétkéről, melyért százakat fog majd megjelölni a „káini bélyeg”.⁹⁷ Gerelyes minden bizonnyal azért is volt gyanús a politikai rendőrség számára, mert ismerte Lénárt Andort, aki 1956-ban a Nógrád megyei nemzeti bizottság elnökségének titkára volt. (Lénártot 1957. október 14-én, Sartórisz Kálmán és társai perében 12 évre és teljes vagyonekkobzásra ítélte a Nógrád Megyei Bíróság.)⁹⁸

Gerelyes Endréről néhány hónappal később, 1959 áprilisában jelentett „Sziklai Barna”. Időközben Budapest II. kerületében „*KISZ csúcsvezető tanár*” lett, és tréfásan közölte Nagy Miklóssal (meg az ügynökkel), hogy *„majd ha pártfunkcionárius lesz, utánanézz annak, hogy kik tették ki az intézetből. Megemléltette Szekeresnek azt is, hogy olyan hír jutott hozzá, mely szerint ő a rendőrség megfigyelése alatt állt volna. Ez – véleménye szerint – nem igaz, mert csak arról lehetett szó, hogy összetévesztették Pomogátsal [sic!], aki tényleg rendőri megfigyelés alatt állott. Ezt csak azért nem mond-*

95 == ÁBTL 3.1.2. M–41884. 168. Jelentés Gerelyes Endréről és Németh Gézáról, 1959. február 27.; Szőnye, 2012: 991.

96 == Uo. 171. Jelentés. Gerelyes Endréről és Németh Gézáról, 1959. február 27.

97 == Bozó, 1991: 198–201.

98 == Á. Varga (szerk.), 1996: 55.

ta el senkinek, mert nem akarta, hogy Pomogáts bajba kerüljön.” (Pomogáts Béla irodalomtörténész így is bajba került, de Gerelyestől függetlenül.) A jelentésből kiderült az is, hogy Nagy Miklós igyekezett segíteni egykori salgótarjáni kollégáját, pénzért egy-két, a Jókai kritikai kiadásokhoz szükséges bibliográfiai munkával bízta meg Gerelyest. Sebestyén Sándor tartótiszt úgy vélte, hogy ha Gerelyes Endre valóban KISZ-vezető, akkor javasolni kell a leváltását. Az őrnagy elégedett lehetett, ugyanis Szekeres végre elérte, hogy Gerelyes és menyasszonya meghívják őt egy salgótarjáni kirándulásra. A tartótiszt oda is írta a jelentés végére, hogy „Sziklai Barnát” *„leutaztatjuk Salgótarjánba azzal a feladattal, hogy ismerkedjem és barátkozzon meg Zsályi Gyulával”,*⁹⁹ a feltételezett nógrádi „ellenforradalmár csoport” tagjával. Nem tudjuk, mi lett az utazás eredménye, mert több jelentés nem található a dossziében Gerelyes Endréről, aki a következő évben, 1960-ban váratlanul berobbant a magyar irodalmi életbe.

„Sziklai Barna” nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a politikai rendőrség felfigyeljen a karrieristának beállított Schlattner Editre, aki aztán összeházasodott Gerelyessel, majd lányuk született. A magyar–francia szakot végzett asszony nyelvtudását csakhamar kamatoztathatta: beszervezték, később kinevezték hírszerző tisztnek. Az 1980-as években a párizsi Magyar Intézetben is feltűnt (1990 végén hívták haza). Felesége belügyes szerepéről férje is tudott.¹⁰⁰ Gerelyest ugyan nem korlátozták a pártszervek, de legalábbis némi gyanakvással figyelték tevékenységét. A kultúrpolitika irányítóinak az volt a problémája vele és nemzedékével, hogy *„nem kötődnek sehozá, írásaikban szinte semmit sem mutatnak világnézeti hovatartozásukból; hiteles, jó emberi típusokat, munkáskörnyezeteket mutatnak be, a hangsúlyt azonban lehetőleg a politikamentes emberi érzésekre helyezik*”.¹⁰¹ A váratlan siker után kibontakozó Gerelyes néhány év alatt egyre frusztráltabb lett, írói elismertségéért sokat kellett harcolnia, voltak, akik gyökértelen, példakép nélküli szerzőnek bélyegezték, nem tekintették „igazi” alkotónak, „hunyo csillagot” láttak csak benne. Mások elismerték, a magyar próza megújítójának tartották, de az egykori bokszoló lelki nyugalmát hamar kikezdték a támadások. Az 1960-as évek végére komoly válságba került.¹⁰² Inni kezdett, és nevének szigorúan titkos ügyeiről is fecsegett, az állambiztonsági figyelmeztetés ellenére. Váratlan halála így joggal adhat okot találgatásra: 1973-ban, egy vonatútról hazatérve (a hivatalos magyarázat szerint váratlanul) összeesett, és beverte a fejét a peron szélébe. Hazament, fejfájásra panaszkodott, de nem hívtak or-

99 = = ÁBTL 3.1.2. M–41884. 176–178. Jelentés, 1959. április 14.

100 = = Nagy, 2004: 268–269.

101 = = MNL OL M–KS 288. f. 33/2. ő. e. Irodalompolitikánk új vonásai a művelődéspolitikai irányelvek megjelenése óta (1962). 45.

102 = = Bozó, 1991: 202–205. Az író kiábrándulását tükrözi utolsó műve, az 1973-ban megjelent *Isten veled, Lancelot!* című kisregény is. Péter (főszerk.), 2000: 730.

vost, másnap meghalt.¹⁰³ Szándékosan alakították így a körülményeket, vagy pusztán szerencsétlen baleset vezetett a tragédiához?¹⁰⁴

= = = Meghurcolások, elbocsátások

Mint már szó volt róla, a pártvezetőség korántsem volt megelégedve az Irodalomtörténeti Intézettel, illetve az MTA egyéb szerveivel. Az MSZMP PB 1958. július 22-i ülésén foglalkozott az Akadémia politikai helyzetével, és az összes testületre kiterjedő ellenőrzést helyezett kilátásba: „*Aki mint reakciós, politikai tevékenységet fejt ki, megfelelő idő után felelősségre kell vonni. [...] A Politikai Bizottság célszerűnek tartja az apparátus személyi állományának felülvizsgálatát és további megerősítését.*”¹⁰⁵ Marosán György szokásához híven kemény hangot ütött meg: „*A párt nem tudja, nem ismeri a képet, hogy is állunk az Akadémián. Nem akarom vádolni a Tudományos és Kulturális Osztályt, de lehet egy kicsit politikusabban is csinálni a dolgokat. 1949-ben megmondtuk, kítől kell megszabadulni, hogy az Akadémia élete, fejlődése elé gát ne kerüljön, és nem tudok megszabadulni attól, hogy 1956-ban milyen szerepet töltött be az Akadémia. [...] Én szükségesnek tartom most is megmondani, hogy az előterjesztéssel kapcsolatban kritikai megjegyzéseket tegyünk.*”¹⁰⁶ Kádár János akadémiai tagok kizárására, az apparátus megtisztítására tett javaslatot: „*Nem állíthatjuk, hogy csupa proletárforradalmár legyen az Akadémia tagja. Azt viszont állíthatjuk, hogy reakciós nézetet hirdetni, reakciót támogatni a világ legnagyobb tudósának sincs joga. Akármilyen nagy tudós és ilyet csinál, eltávolítjuk az Akadémiáról. [...] Harcolni kell a bizonyos autonomista nézetek ellen, hogy a tudományos intézmények tudósainak nincs a politikához semmi közük?! [...] Az Akadémián erősnek kell lennie az antiimperialista vonásnak. Az Akadémia ne legyen a pártpolitika fő fóruma, de legyen a dialektikus materializmus módszerének fóruma, a népi demokratikus rendszer mellett.*”¹⁰⁷ Ekkor az MTA-hoz 30 tudományos intézet tartozott, de voltak olyanok, ahol nem volt önálló pártszervezet.¹⁰⁸ Bár az Irodalomtörténeti Intézet nem tartozott ezek közé, több munkatársa nehéz helyzetbe került. Mint már utaltam rá, „Sziklai Barna” jelentései is erősítették a Ménesi úti intézménnyel szembeni gyanakvást.

1958 őszén tehát küszöbön állt több irodalomtörténész ellenőrzése és elbocsátása, de erről mit sem tudtak a tudósok, akik szabadidejükben igyekeztek baráti asztaltársaságot szervezni, ez volt az ún. „Kruzsok”. A szakkör vagy baráti kör meg-

103 = = Nagy, 2004: 268.

104 = = Állambiztonsági forrásból tudjuk azt is, hogy az 1976-ban Szigligeten nyaraló írók úgy vélekedtek, számos tehetséges kortársuk (Soós Imre, Sarkadi Imre, Domján Edit, Gerelyes Endre, Latinovits Zoltán) korai halálában szerepet játszott maga a rendszer is, melyben meghaltak. Szőnyi, 2012: 991.

105 = = Közli: Simon, 2011: 397.

106 = = Uo. 398.

107 = = Uo. 400.

108 = = Uo. 402.

nevezésére használt orosz kifejezést a nyelvészek terjesztették el hazánkban: az 1870-es években Budenz József, az 1950-es években pedig Pais Dezső igyekezett kollégáit összegyűjteni kedd esti beszélgetésekre. Ezt akarták átvenni az irodalomtörténészek is.¹⁰⁹ „Sziklai Barna” szerint már 1957-ben megjelent erre az igény, Nagy Miklós javaslata szerint a hetente összeülő csoport gerincét az ELTE BTK oktatói, Németh G. Béla szerint viszont az Eötvös Collegium egykori hallgatói alkották volna. A tervek azonban nem váltak valóra, mígnem 1958 őszén a szervezést átvette Jenei Ferenc, aki ugyan azt hangsúlyozta Gerelyes Endrének és Szekeres Lászlónak, hogy a kört a fiataloknak kell létrehozniuk, de a háttérben ő volt a fő szervező, miközben folyamatosan a tömörülés „spontán jellegét” hangoztatta.¹¹⁰

A Kruzsok 1958. október 8-án alakult meg a Belvárosi Kávéházban. A megbeszélésen részt vett Szekeres Lászlón kívül Somogyi Sándor, Pomogáts Béla, Jenei Ferenc, Szabó György, a délszláv irodalmat kutató Vujicsics D. Sztoján, valamint Gerelyes Endre. Jenei Ferenc több alkalommal is felvetette, hogy „közutálatnak örvendő” személyeket fölösleges meghívni, mert úgysem éreznék jól magukat, és amúgy sem jönnének el. Ilyen embernek tartotta Pándi Pált, a népi írók elleni MSZMP-állásfoglalás egyik megfogalmazóját, Waldapfel Józsefet, az ELTE munkaszervezési múlttal rendelkező tanszékvezetőjét-intézetigazgatóját, valamint Wéber Antal egyetemi adjunktust. „Sziklai Barna” azt írta róluk, hogy az említettek mind párttagok, „*s van benne valami, hogy utálják őket*”. Hozzátette, hogy mellettük még sokan nem szerepelnek a meghívottak, illetve meghívandók listáján. Az első összejövetelen a legtöbb időt a viccelődés és az egyetemi élmények felelevenítése vitte el. Vujicsics Sztoján mondott egy „reakciós” viccet, mire Jenei közbeszólt, hogy azt még fejezze be, de a jövőben tartózkodjon a társaság a politikai humortól. „*Úgy látszik attól tart – írta Szekeres –, hogy ha ez kiszivárog, »vörös posztó« lehet valaki szemében.*” Sebestyén Sándor rendőr őrnagy szerint igen érdekes az a tevékenység, amit Jenei Ferenc kifejtett a Kruzsok felállítása kapcsán, igaz, nem ő, hanem ifjú kollégái kezdeményezték a baráti kompánia megalakítását. Jelentését kiegészítendő, Szekeres elmondta tartótisztjének, az Irodalomtörténeti Intézet pártszervezete nem tud az összejövetelről, annak ellenére, hogy párttagok (Somogyi Sándor, Szabó György) is akadnak a társaságban. Nyirő József párttitkár, Szabolcsi Miklós osztályvezető és Barla Szabó Ödönne K. Nagy Magda viszont a nem meghívandó személyek között szerepeltek.¹¹¹

Néhány nappal később Klaniczay Tibor és a Régi Magyar Osztály élén álló Gerézdi Rabán közölte Jenei Ferencsel, hogy egyelőre/átmenetileg fel kellene oszlatni a frissen alapított Kruzsokot, mert a párt és a szakszervezet tudta nélkül létre-

109 = = Szőnyei, 2012: 134.

110 = = ÁBTL 3.1.2. M-41884. 105–106. Jelentés az irodalomtörténeti „Kruzsokról”, 1958. október 13.

111 = = Uo. M-41884. 106–107. Jelentés az irodalomtörténeti „Kruzsokról”, 1958. október 13. Vö. Szőnyei, 2012: 134.

hozott „gyanús” csoportosulásnak tűnhet, 1956. október 23. második évfordulójához közeledve pedig különösen veszélyes lehet minden ehhez hasonló csoportosulás. Sebestyén őrnagy feltételezte, hogy Klaniczayék „*a mostanában folyó letartóztatásoktól*” ijedtek meg, és oszlatták fel ideiglenesen a Kruzsokot. A belüleges valószínűleg sajnálta, hogy ilyen gyorsan felszámolták a kávéházi beszélgetéseket, mert az azokon részt vevő Szekeresen keresztül információkat szerezhetett volna több irodalomtörténész véleményéről, politikai nézeteiről is.¹¹²

A gyorsan megalakuló és még gyorsabban feloszló Kruzsok miatt csalódott Jenei Ferencről érdekes jellemzést adott Szekeres László. Leírta, hogy az egykori győri levéltáros kiskora óta „*sánta, félszeg, tele kisebbségi érzéssel. Szomorúan panaszkodott gyermekkori mellőzöttségéről, megaláztatásáról. Nagyon szerencsétlennek érezte magát mindig. Ezzel magyarázza, hogy szakmájában sem tudott dolgozni (irodalomtörténettel).*” Ebből a jelentésből Klaniczay Tibor tudományszervező tevékenységéről is olvashatott a politikai rendőrség tisztje: „*Sziklai Barna*” szerint Jenei a középkori irodalmat kutató osztályra „*kizárólag Klaniczay Tibor személyes közbelépésével került. Klaniczay volt Garamvölgyi József előtt a II. osztály titkára az Akadémián s ebben a minőségben kezdte el az Intézet megszervezését még 1954 táján. Az ő osztályába kizárólag saját maga válogatta össze az embereit. Garamvölgyi több ízben panaszkodott, hogy akit el akar helyezni, Klaniczay keresztülviszi. Lehetetlen, hogy Jeney-nek az Intézethez kerülésében ne lenne jelentős aktív szerepe.*” Ennél is fontosabb, hogy Jenei Ferenc politikai alapállásáról is adatokat szerezhetett az állambiztonság: „*Jeney [...] határozott ellenszenvvel figyeli a párt tevékenységének lényegét. Nem fenntartással figyeli a Magyarországon történeteket, hanem kifejezetten elítéli mindazt, ami itt történik. A jelenlegi kultúrpolitikát »botrányos«-nak tartja, elszántan gúnyolódik. Nem gyógyult ki az ÁVÓ szidásból sem. A politikai rendőrség az ő szemében most is »állatbanda.« A kruzsok megszüntetésének okát azzal magyarázta, hogy »hátha ezek az állatok még ebbe is beleütik az orrukat.«*” A jelentéshez írt megjegyzésében a tartótsízt megemlítette, hogy Jeneit 1945 előtti tevékenysége miatt internálták, levéltárvezetőként kapcsolatot tartott klerikális személyekkel (mivel a győri püspökség iratait őrizte, ha akarta sem tudta volna megkerülni az egyházi szervezetet), ráadásul más ügyből kifolyólag ismert volt szembenállása az állambiztonsági szervekkel. (Egy későbbi jelentés szerint egyébként Jeneit egykor ügynökként foglalkoztatták.)¹¹³

Az MSZMP PB 1958. július 22-i ülésén elhatározottaknak megfelelően 1958 végén megkezdődött az MTA kutatóhelyein tevékenykedők státuszának felülvizsgálata. Ez igen érzékenyen érintette az Irodalomtörténeti Intézetet: 1958 végén, 1959 elején politikai okból eltávolították a határozott idejű szerződéssel dolgozó Lukácsy Sándort, Németh G. Bélát és Oltványi Ambrust, de megvált a Ménesi úti intézmény

112 = = Szőnyei, 2012: 134.

113 = = ÁBTL 3.1.2. M-41884. 126–127. Jelentés Jeney Ferencről, 1958. november 14. Vö. Szőnyei, 2012: 134.

Gerelyes Endrétől, Pomogáts Bélától és Kozocsa Sándortól is.¹¹⁴ „Sziklai Barna” igyekezett részletesen tudósítani a kirúgások utáni intézeti hangulatról. 1958. november 17-én azt vetette papírra, hogy Szauder József saját bevallása szerint érti, miért bocsátották el Oltványit és Németh G. Bélát, de még így sem tudja elfogadni a döntést. A Jókai-munkacsoportból több munkatársat is elvesztő Nagy Miklós pedig azon kesergett, hogy mindig a legjobb embereket viszik el.¹¹⁵ December 5-én írt jelentésében Szekeres beszámolt arról, hogy Oltványi Ambrus véleménye szerint „közismert politikai magatartása miatt került el az Intézetből”, emellett úgy vélte, hogy Sőtér és Klaniczay azért küldött el embereket, hogy az ELTE-n dolgozó irodalomtörténészek (közelebbről Waldapfel József és köre) balos támadásaitól megvédjék az Intézetet.¹¹⁶ Sőtér és Klaniczay joggal tartott Waldapfeltől: a nagy hatalmú tanszékvezető, akadémikus kíméletlenül ki akarta irtani az 1956-os, „revizionista” jelenségeket a tudományos életből. Waldapfel tagja volt a rövid életű, a Kádár-kormányt szélsőbalról kritizáló Táncsics-kör vezetőségének,¹¹⁷ és a magyar irodalomtörténetírás vezetőjének címére áhítozott, gyűlölte minden vélt vagy valós vetélytársát.¹¹⁸ (Waldapfel és Klaniczay között az ellentét egyébként régebbi keletű: 1951-ben, amikor már tervezték az irodalomtörténetet kutató intézet felállítását, Waldapfelt szánták igazgatónak, de Klaniczay 1955. július 1-i feljegyzésében úgy vélte, hogy mások mellett a tanszékvezető alkalmatlan lenne egy intézeti kollektíva létrehozására és szilárd vezetésére. Waldapfel József végül az Intézet Tudományos Tanácsának lett a tagja.)¹¹⁹ Befolyását sikeresen meg tudta őrizni az 1956 utáni ELTÉ-n is, így jogosan tartottak tőle. Hopp Lajos szerint a kutatóhely felülvizsgálatakor mindig ő kritizálta legerősebben az „ideológiai munka” hiányát.¹²⁰

Lukácsy Sándor nehéz helyzetbe került elbocsátásával, mert a céltámogatást nem december végén, hanem már november közepén megvonták tőle. Eltávolítása után újságcikkek írásából tartotta fenn magát. Szekeres jelentése szerint Németh G. Béla neheztelt amiatt, hogy a polgári származású Oltványinak az Irodalomtörténeti Intézet vezetősége megpróbált státuszt szerezni a Magyar Országos Levéltárban (hivatkozva mozgássérült voltára, és hogy világtalan apjának ő az egyetlen eltartója), neki, a paraszt származású tudósnak meg nem. (Oltványi egyébként nem vállalta el az állást, de a levéltár is tiltakozott alkalmazása ellen.)¹²¹ Az igazsághoz hozzátartozik,

114 = = Szőnyei, 2012: 133–135.

115 = = ÁBTL 3.1.2. M–41884. 140. Hangulatjelentés és Szauder József megnyilvánulása, 1958. december 4.

116 = = Uo. 144. Hangulat-megnyilvánulások az Irodalomtörténeti Intézetből eltávolítottak részéről, 1958. december 9.

117 = = Standeisky, 1996: 236.

118 = = Csáki–Kovács (szerk.), 1990: 161.

119 = = Simon, 2011: 40. 44–45, 105.

120 = = ÁBTL 3.1.2. M–41884. 263. Jelentés Kiss Ferenc irodalmárról, 1960. május 16.

121 = = Uo. 144–145. Hangulat-megnyilvánulások az Irodalomtörténeti Intézetből eltávolítottak részéről, 1958. december 9. Vö. Szőnyei, 2012: 133.

hogy nemcsak Oltványinak próbált segíteni Sótér és Klaniczay, a többi elbocsátott munkatársat is igyekeztek lehetőség szerint támogatni. Kozocsa, Pomogáts és Gereylyes egy hónapig célhiteles támogatásban részesült, közben próbáltak újabb állás után nézni. Az Intézet az összes gyakornokától megszabadult, kivéve Vujicsics D. Sztojánt, kinek maradását a kirúgottak sem értették. Sebestyén őrnagy szerint nem volt eléggé átgondolt a tisztoztatás, „mivel a volt gyakornokok úgy értesültek, hogy munkájukkal meg vannak elégedve, így feltételezésük szerint politikai okokból távolítják el őket”.¹²²

Hamarosan Vujicsicsnak is mennie kellett, de előtte jelentést írtak róla „Sziklaival”, mert a politikai rendőrség bejelentést kapott arról, hogy a szerb irodalomtörténész 1956-ban Pécsen „az egyetemi és a délszláv ifjúság körében ellenforradalmi agitációt és tevékenységet fejtett ki”.¹²³ 1959. január 2-án Szekeres azt írta, hogy Vujicsicsot kitűnő képességű kutatónak, a gyakornokok között az egyik legnagyobb ígéretnek tartják, aki politikai hovatartozásáról nem nagyon nyilatkozik, óvatos, bár az ügynök szerint cinikus, és „a formális demokratizmus tőgájában tetszeleg”.¹²⁴ A Politikai Nyomozó Főosztály azért érdeklődött ennyire iránta, mert hálózati személynek akarták beszervezni. Elképzelhető, hogy Vujicsics 1956-ban valóban „ellenforradalmi tevékenységet” folytatott (vagy legalábbis találtak valamit, amivel zsarolni lehetett), mert 1960-ban sikeresen beszervezték. A „Váci” fedőnevet kapta, és 1963-ig jelentett, elsősorban a budapesti jugoszláv nagykövetség munkatársairól, és délvidéki utazásairól informálta az illetékes szerveket. Idővel az összes elbocsátott gyakornoknak sikerült munkát találnia (kivéve Oltványi Ambrust, de ő nem is volt hajlandó állást vállalni, szabadúszó lett), majd a többség néhány évvel később visszakerült az Intézethez.¹²⁵ 1958 és 1959 fordulóján viszont – elsősorban az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya, valamint az Akadémia felől érkező nyomás miatt – további 15 munkatárstól kellett megválnia Sótér Istvánnak és Klaniczay Tibornak. Ezután az lett az intézmény fő feladata, hogy az irodalmi életben elősegítse a konszolidációt.¹²⁶

A 15 személy között volt Fekete Sándor, aki a Rákosi-korban még a rendszer kegyeltje volt, apja vasesztergályosként dolgozott a két háború között, majd részt vett az ellenállásban, a kommunista hatalomátvétel után pedig a Pest Megyei Tanács elnöke lett. Elsőként tüntették ki a Vörös Zászló Érdemrenddel.¹²⁷ Fia 1951-től a *Szabad Nép* munkatársa, majd rovatvezetője, 1952-től a szerkesztőbizottság tagja, 1953-

122 == ÁBTL 3.1.2. M-41884. 147. Jelentés, d. n. Vö. Szőnyei, 2012: 135.

123 == Szőnyei, 2012: 135.

124 == ÁBTL 3.1.2. M-41884. 156. Jelentés Vujicsics Sztojánról, 1959. február 3.

125 == Szőnyei, 2012: 135.

126 == MNL OL M-KS 288. f. 33/30. ő. e. Jelentés az Agit-Prop. Bizottságnak az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkájáról (1961. november 20.). 3.: uo. Jelentés az Irodalomtörténeti Intézet elmúlt 5 évi munkájáról. 71.

127 == Csáki-Kovács (szerk.), 1990: 96.

tól pedig Nagy Imre követője lett.¹²⁸ 1956-ban támogatta a forradalom kitörését, a szovjet beavatkozás után *Hungaricus* álnéven cikksorozatot írt a „magyar nemzeti demokratikus felkelésről”, melyben nem fogadta el a Kádár-kormány hivatalos 1956-értelmezését. Az írást illegálisan terjesztették.¹²⁹ Az Irodalomtörténeti Intézetben állást kapó Fekete kezdetben mindössze két emberrel közölte, hogy őt fedi a *Hungaricus* név: Litván György történésszel és egy bizonyos Hoffmann Gerti nevű hölgygel, akik a röpiratot is sokszorosították.¹³⁰ Litván juttatta el az anyagot Kosáry Domokosnak, egykori egyetemi tanárának, akit 1957. november 14-én nyugati diplomatákkal fenntartott kapcsolatai miatt tartóztatott le a politikai rendőrség. A hatóság lefoglalta a szabadságharcra kapcsolatos iratokat, így szereztek tudomást a *Hungaricus*-ról. Első kihallgatásakor Kosáry bevallotta, hogy a dokumentumot Litván adta át neki, és a szerzője Fekete Sándor lehet.¹³¹ November végén megkezdődött a nyomozás az illegális röpirat szerzője és terjesztői ellen, 1958. február 15-én elrendelték Fekete külső felügyelést.¹³² Fekete elmondta ismerősének, Mérei Ferenc pszichológusnak, hogy ő írta a cikksorozatot.¹³³ A gyermeklélektannal foglalkozó Mérei a magyarországi kommunista diktatúra kezdeteitől folyamatosan szerepelt a mindenkori politikai rendőrség nyilvántartásában, személyét 1958 nyarán kapcsolták Fekete és Litván ügyéhez, őt tették meg a „szervekedő csoport” vezetőjének.¹³⁴ A belügyi szervek szorgosan gyűjtötték a „terhelő bizonyítékokat”, aminek köszönhetően 1958. október 14-én a legfelsőbb politikai vezetés hozzájárult Méreiék letartóztatásához. Fekete Sándort 1958. október 18-án vették őrizetbe, decemberben bevallotta, hogy ő a keresett *Hungaricus*.¹³⁵

Fekete letartóztatása általános megdöbbenést keltett az Irodalomtörténeti Intézetben. Kellemetlen találgatásokra adott okot, hogy egy másik munkatárs, a szintén Petőfi Sándor életét kutató Dienes András is váratlanul megbetegedett (a két dolog között nem volt összefüggés). Bár nem mondta, láthatóan Szauder József is megrémült. H. Törő Györgyi, Erdélyi Ilona és Kiss József nem tudták mire vélni Fekete letartóztatását, Bodnár György és Vargha Kálmán pedig nem foglalkozott az esettel. Az általános vélemény az volt, hogy valamilyen súlyos ügybe keveredhetett a *Szabad Nép* egykori rovatvezetője, amely visszanyúlhatott az 1956-os eseményekhez is. A jelentés kapcsán Sebestyén őrnagy megemlítette, hogy „Sziklai” ügynöknek nincs lehetősége alaposabb felderítésre, mert ritkán jár a Ménési úton, a fentieket néhány szavas beszélgetés alapján vetette papírra. Hozzátette, hogy a Mérei és Fekete

128 == Szőnyei, 2012: 160.; Péter (főszerk.), 2000: 622–623.

129 == Szőnyei, 2012: 63–64.

130 == Csáki–Kovács (szerk.), 1990: 105.

131 == Gál, 2009: 12.

132 == Uo. 13, 16.

133 == Csáki–Kovács (szerk.), 1990: 105.

134 == Uo. 105–106.; Gál, 2009: 24.

135 == Gál, 2009: 9, 18–19, 29.

elleni hatósági fellépést elítélő megnyilvánulást „*eddig sem hálózati úton, sem a hivatalos kapcsolatok útján*” nem tapasztalt.¹³⁶ Ez a későbbiekben sem változott, legalábbis „Sziklai Barna” jelentései erre utalnak. Nem beszéltek az ügyről, mert félték a következményektől. Fekete Sándort a Mérei Ferenc és társai elleni koncepció perben 1959. április 1-jén ítélte el a Legfelsőbb Bíróság Népbírószáki Tanácsa, ugyanabban a teremben, ahol 1958. június 15-én kimondták Nagy Imrét és társaira a halálos ítéletet (még a bíró is ugyanaz volt: Vida Ferenc).¹³⁷ Fekete ügyében egyetlen mentő tanút hallgattak meg: Sőtér Istvánt, a vádlott egykori főnökét, aki a lehetőségekhez képest igyekezett Fekete védelmében fellépni. Érveit azonban Vida nem vette figyelembe, mondván, hogy azokkal úgyszemint enyhíthet az irodalomtörténész bűnösségén. Feketét végül kilenc évre ítélték.¹³⁸

Nyolc nappal a tárgyalás befejezése után „Sziklai Barna” jelentette, hogy a perről alig lehet hallani, „*általában csodálkoznak azon, hogy [Fekete] ilyen örülséget csinált, s az a véleményük »magára vessen az, aki belemászott ebbe a hülyeségbe«*”. Jenei Ferenc nem is gondolta soha „*nagyszájú*”, fiatal kollégájáról, hogy ilyen „*örülségre*” képes. Pándi Pál szerint „*ilyet csak hülye csinál*”, és azt hitte, Fekete okosabb annál, mint hogy ilyen ügybe keveredjen.¹³⁹ Kemény szavai ellenére Pándi igencsak szívéen viselte Fekete sorsát, akivel az Irodalomtörténeti Intézetben együtt dolgozott az általa vezetett Petőfi-munkacsoportban. Pándi 1961-ben megjelent könyvében (*Petőfi: a költő útja 1844 végéig*) egyetértően idézte az akkor még börtönben ülő Feketét, annak ellenére, hogy korábban több irodalomtörténeti problémáról ellentétesen gondolkodtak. A gesztus nagyon jól esett a *Hungaricus* szerzőjének, ahogyan az is, hogy a keményvonalas irodalomtörténész pénzzel segítette Fekete feleségét, majd Fekete szabadulása után igyekezett elérni, hogy egykori munkatársát visszavegye az Akadémia. Ez fél évvel később, 1963-ban sikerült is, amiben szerepet játszott Pándi Aczél Györgyhez fűződő barátsága is.¹⁴⁰

Fekete Sándor eljárásával egy időben egy másik irodalomtörténészt is meghurcolt a hatalom. Említettük, hogy Pomogáts Bélát is elbocsátották az Intézetből 1958 végén, annak ellenére, hogy maga Király István is a legtehetségesebb gyakorlónak tartotta a fiatal tudóst.¹⁴¹ 1959 elején egy ideig még „*fű alatt*” foglalkoztatta az Intézet, majd egy általános iskolában sikerült állást találnia. Májusban váratlanul őrizetbe vették, s „*Acél Gábor*” fedőnéven, „*politikailag terhelő adatok alapján*” beszervezték.¹⁴² Pomogátsot már régóta figyelte az állambiztonság. A huszonéves

136 = = ÁBTL 3.1.2. M-41884. 143. Jelentés a Fekete Sándor letartóztatásával kapcsolatos hangulatról, 1958. december 4.

137 = = Gál, 2009: 10, 58.

138 = = Uo. 60–61.

139 = = ÁBTL 3.1.2. M-41884. 176. Jelentés, 1959. április 14.

140 = = Csáki-Kovács (szerk.), 1990: 106–112.

141 = = ÁBTL 3.1.2. M-41884. 190. Jelentés Fehér Erzsébetéről, 1959. március 6.

142 = = Szőnyei, 2012: 614.

bölcsész 1956-ban eljárt a Petőfi Kör üléseire, részt vett az október 23-i egyetemista felvonulás előkészítésében, a forradalom napjaiban az Egyetemi Forradalmi Diák-bizottságban tevékenykedett, november 4. után a MEFESZ országos vezetőségébe választották.¹⁴³ Az Írószövetség december 29-i közgyűléséről ő vitte át a MEFESZ-be sokszorosításra a *Gond és hitvallás* című nyilatkozatot. 1957 februárjában rendőrhatósági figyelmeztetésben részesítették. Az MTA Irodalomtörténeti Intézetének Bibliográfiai Osztályára került gyakornoknak, ahol „Sziklai Barnával” figyeltette a titkoszolgálat. 1958. októberi jelentésében jellegzetes pesti kispolgárként írta le Pomogátsot, akit nemigen foglalkoztat a marxizmus, és nehezen beszél az ország aktuális problémáiról.¹⁴⁴

A politikai rendőrség szerint Pomogáts olyan baráti társaságba keveredett, amelyben „keresztény szocialista és burzsoá ideológia alapján” képzeltek el a szovjetellenes erők összehangolását. A valóságban Pomogáts „mindössze” olyan, vele egykorú fiatalokkal tartotta a kapcsolatot, akik gyakran aktuális politikai témákat is megvitattak, de Méreiékhez hasonlóan ők sem jutottak el az „illegális szervezkedésig”. Ugyanakkor a fiatal kutató Andorka Rudolf szociológussal gyűjtést szervezett a börtönbe zárt Göncz Árpád családjának támogatására. Mindezeket elmondta az 1959 késő tavaszán őrizetbe vett Pomogáts, de emellett beszélnie kellett Nyugatra emigrált ismerőseiről, a Kruzsok-összejövetelekről és Illyés Gyula híveiről is, akik között ott volt két egykori kollégája, Bodnár György és a Pomogáts által fő hangadóként minősített Czine Mihály.¹⁴⁵ A lefogott tudóssal vallomást írtak, melyben többek között szerepelt Vujicsics Sztoján és Gerelyes Endre neve is.¹⁴⁶ Pomogáts ábrába foglalta az egyes „ellenforradalmi csoportokat”, ezen az Irodalomtörténeti Intézet is szerepelt Czinével és Bodnárral. Az ábra alapján az irodalomtörténész úgy vélte, hogy az ITI-ben kb. nyolcan lehetnek olyanok, akik szemben állnak a Kádár-rezsimmel.¹⁴⁷ A saját kezű vallomásban ez a szakasz az „Ellenforradalmi ifjúsági egységfront” cím alatt szerepel. 1959. június elején Pomogáts ügynökként írt jelentésében visszavonta önvallomásának ezt a részét, azt állítva, hogy édesanyját is érintő fenyegetések hatására írta ezt a börtönben, és a valóságban nem gondolja, hogy az általa említett személyek szervezett mozgalmat alkotnának. Pomogáts nem sokáig segítette a hatóságokat, beszerzése után nem sokkal szándékosan lebuktatta magát. Néhány hónapi megfigyelés után, 1959 novemberében ismét őrizetbe vették.¹⁴⁸ A Gyorskocsi utcai börtönbe zárták, ahol két hónapig tartották fogva, de ekkor már nem volt hajlandó rá, hogy továbbra is a politikai rendőrséget segítse. 1960 januárjában Tökölre internálták, és kizárták a hálózatból. Néhány hónappal később, az am-

143 == Pomogáts, 1991: 229–230.

144 == Szőnyei, 2012: 615.

145 == Uo. 617–619.

146 == ÁBTL 3.1.5. O–10847. 66, 70. Pomogáts Béla vallomása, 1959. május 8.

147 == Uo. 70. Pomogáts Béla vallomása, 1959. május 8. Vö. Szőnyei, 2012: 620.

148 == Szőnyei, 2012: 614–615, 620–623.

nesztia során kiszabadult, de még egy évig rendőrhatalósági felügyelet alatt állt, és éveken át nem kerülhetett vissza aktívan a tudományos életbe. Ideiglenes állások sorát kellett vállalnia, többnyire Budapest külvárosaiban tanított.¹⁴⁹

1961 márciusában „Sziklai Barna” összefutott Pomogátszal a Széchényi Könyvtárban. Az irodalomtörténész mit sem sejtve közölte az ügynökkel, hogy öt hónapig volt a politikai rendőrség foglya, mert mint egykori MEFESZ-titkár „elmulasztott szólni” arról, hogy tudott az egyetemisták illegális röplapterjesztéséről. Továbbá elmondta, „*hogy letartóztatása nem jelenti ugyan azt, hogy büntetett előéletű, de lényegében ugyanúgy nem kap állást, mintha 5–10 évi börtönbüntetés után szabadult volna. Jelenleg Újpesten helyettesítő tanár. Ha megérkezik az a tanárnő, aki szülési szabadságon van, s akit helyettesít – nem tudja mit fog csinálni. Egyébként apró cikkeket ír a Könyvbarát c. folyóiratba.*”¹⁵⁰

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.2. Munka dossziék

M-41884. „Sziklai Barna”

3.1.5. Objektum és Rendkívüli esemény dossziék

O-10847. „Árulók”

O-11803/2. „Ellenállók”

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

288. f. MSZMP Központi Szervei

33. cs. Tudományos és Kulturális Osztály

=== Hivatkozott irodalom ===

Á. Varga (szerk.), 1996

1956 Nógrád megyei kronológiája és személyi adattára. (A forradalom eseményei és aktív szereplői a megyében). Szerkesztette: Á. Varga László. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján.

149 == Uo. 615.; Pomogáts, 1991: 231.

150 == ÁBTL 3.1.2. M-41884. 287. Hangulati jelentés, 1961. március 9.

Bodnár, 2000

Bodnár György: *Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet.*
Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Bozó, 1991

Bozó Gyula: Epizódok Gerelyes Endre életéből. *Palócföld*, 2. sz. 193–205.

Csáki–Kovács (szerk.), 1990

Rejtőzködő legendárium. Fejezetek egy kultúrpolitikus sorstörténetéből.

Az interjúkat készítette és a kötetet szerkesztette: Csáki Judit, Kovács Dezső.
Szépirodalmi–Szemtanú, Budapest.

Gál, 2009

Gál Éva: Mérei Ferenc és társai „ellenforradalmi szervezkedése” 1957–1959.

In *Kádárizmus – mélyfúrások. Évkönyv XVI.* 2009.

Szerkesztette: Tischler János. 1956-os Intézet, Budapest. 9–74.

Görömbei, 1999

Görömbei András: Czine Mihály útja. In *In honorem Czine Mihály.* Szerkesztette:

Görömbei András és Kenyeres Zoltán. Kossuth Egyetemi, Debrecen. 15–31.

Kelevéz, 2007

Ahol a maximum volt a minimum. Emlékezések a régi Eötvös Collegiumra.

Sajtó alá rendezte Kelevéz Ágnes. ELTE Eötvös József Collegium – Petőfi
Irodalmi Múzeum, Budapest.

Keresztury, 1987

Keresztury Dezső: Egy lírai filológus. Szauder Józsefről. *Új Írás*, 4. sz. 86–90.

Markó (főszerk.), 2001

Új magyar életrajzi lexikon. II. kötet. D–Gy. Főszerkesztő: Markó László.

Magyar Könyvklub, Budapest.

Markó, 2011

Markó Veronika: Hogyan lett az Eötvös József Collegium könyvtárából

az Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtára? In *Lustrum. Ménesi út 11–*

13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati. Szerkesztette: Horváth László,
Laczkó Krisztina, Tóth Károly és Péterffy András. Typotex, Eötvös Collegium,
Budapest. 220–235.

N. Pál, 1989

N. Pál József: A népi írókról szóló állásfoglalás és történeti-ideológiai háttere.
In *Válasz évkönyv 1989/I*. Szerkeszti: Medvigy Endre. Veres Péter Társaság,
Püski, [Budapest]. 171–198.

Nagy, 2004

Nagy Pál: *Journal in-time – él(e)tem 3*. Kortárs, Budapest.

Németh G., 1996

Németh G. Béla: *Emlékek, eszmék, emberek. Esszék*. Magyar Írószövetség –
Belvárosi, Budapest.

Papp, 2011

Papp István: Kettős ügynök – Nagy Péter, Szabó Dezső és az állambiztonság.
In *Lustrum. Ménesi út 11–13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati*.
Szerkesztette: Horváth László, Laczkó Krisztina, Tóth Károly és Péterffy
András. Typotex – Eötvös Collegium, Budapest. 625–637.

Péter (főszerk.), 2000

Új magyar irodalmi lexikon. Második, javított, bővített kiadás.
Főszerkesztő: Péter László. Akadémiai, Budapest.

Pomogáts, 1991

Pomogáts Béla: *Noé bárkája. Tanulmányok és vallomások*. Széphalom Könyvműhely,
Budapest.

Révész, 1997

Révész Sándor: *Aczél és korunk*. Második kiadás. Sík, Budapest.

Salamon, 2002

Salamon Konrád: *A harmadik út küzdelme. Népi mozgalom 1947–1987*. Korona,
Budapest.

Simon, 2011

*A Nagyboldogasszony úttól a Ménesi útig. Történetek és dokumentumok az MTA
Irodalomtudományi Intézet évtizedeiből*. Írta és a dokumentumokat sajtó alá
rendezte Simon Zsuzsanna. Nap, [Budapest].

Standeisky, 1996

Standeisky Éva: *Az írók és a hatalom 1956–1963*. Második, javított kiadás.
1956-os Intézet, Budapest.

Sz. M., 1958

Sz. M.: Az Irodalomtörténeti Intézet vitája a „népi” írók kérdéseiről.

Magyar Tudomány, 10. sz. 436–438.

Szőnyei, 2012

Szőnyei Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990.*

I. kötet. Noran, Budapest.

Történésvita, 1958

Történésvita a „népi” írókról. *Századok*, 5–6. sz. 732–757.

Varga (szerk.), 2003

Az Eötvös Collegium és a magyar irodalomtörténet. Tanulmányok.

Szerkesztette: Varga László. Argumentum, Eötvös József Collegium,
[Budapest].

Végh, 2002

Végh Károly: *Czine Mihály*. Pro Literatura Alapítvány, Budapest.

Kulcsszavak

=====

értelmiség, ügynöki hálózat, tudomány

A tiszasalamoni határátkelő, 1990

Fortepan /Gábor Viktor

/ Agent Reports from the Institute of Literary History of the Hungarian Academy of Sciences (1958–1964) /

The article introduces the early history of the Institute of Literary History of the Hungarian Academy of Sciences based on state security documents. Literary historian László Szekeres worked in the institute in the first years of the Kádár Era. The Political Investigation Department recruited him to be an agent on 4 May 1957 by using compromising data. Szekeres joined the Institute of Literary History in 1958 and wrote reports under the alias “Barna Sziklai” about his colleagues to the political police. Persons he reported about included István Sőtér, Tibor Klaniczay, József Szauder, Sándor Fekete, Endre Gerelyes, Miklós Szabolcsi, József Béládi, Mihály Czine, György Bodnár, Ambrus Oltványi, Sztoján Vujicsics D., Béla Pomogáts, etc. The documents he wrote provide an insight into the everyday life of the institute, the debates and conversations of the scholars who were working there. As the Institute of Literary History was an important institution of the intellectuals of Budapest and one of the most significant research centres of Hungarian literary historians, a detailed analysis of Sziklai’s reports can contribute to having a better knowledge of the history of humanities intellectuals in the Kádár Era.
